

VOKAL MALAKALARI VA ULARNING MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDAGI AHAMIYATI

Boboqulov Qahramon Sa'dullayevich

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Musiqiy ta'lim kafedrası dotsenti

Yakubova Gavhar Islomqul qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

"Musika ta'limi va san'at" mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari musiqa madaniyati darslari haqida so'z boradi. Xususan umumiy o'rta ta'limda qo'shiq kuylash malakalari, ovoz sozlash, ovozni boshqarish masalalariga to'xtalib o'tiladi.*

Kalit so'zlar. *Musika, ovoz, kuy, ohang, tarbiya, nazariya, kuylash, ta'lim, bilim, madaniyat, etika, estetika, sozlanish, diapazon.*

Xor bo'lib kuylash murakkab psixologik-fiziologik jarayon hisoblanadi. Musika madaniyati darslarida vokal -xor ishlari, o'quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyasi o'qitishning eng faol shaklidir. Xor bo'lib qo'shiq kuylash o'quvchilarning diqqat e'tiborini kuchaytiradi xotirasi, nutqini rivojlaniradi, ovoz diapazonini kengaytiradi, musiqiy o'quvini ustiradi, mutatsiya davri yengil o'tadi, dunyoqarashi yildan -yilga shakllanib boradi. Vokal -xor malakalari musiqa darsida muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, xor mashg'ulotlarida o'quvchilarning diqqat - e'tibori, ongliligi va aktivligi oshadi, musiqiy xotirasi yaxshi rivojlanadi va o'rgangan qo'shiqlarini ijro etganda, zavqlanish hissi paydo bo'ladi.

Qo'shiq kuylaganda, ijodiy ijrochilik hamkorligi kuchayadi va do'stona jamoaga birlashadi. Vokal -xor malakalari yordamida o'quvchilar, qo'shiqni so'z ma'nosi va musiqa ohangini chuqur idrok etadilar va asarni mazmuni orqali hayotni o'rganadilar. Yuqorida bayon etilgan natijalarga erishish uchun quyidagi vokal - xor malakalarini shakllantirib borish va xor bo'lib kuylaganda bunga qattiq rioya qilish shart. Chunki aynan vokal - xor malakalari vositasi bilangina yoqimli va ohangdosh, sof xor jarangdorligiga erishish mumkin. Vokal-xor malakalari 6 (olti) turga bo'linadi:

1. Darsda qo'shiq kuylash holati
2. Ashulachilik nafasi
3. Ovoz hosil qilish
4. Sozlanish
5. Ansambl
6. Talaffuz,

1. Qo'shiq kuylash holati, deganda darsda o'quvchilarning o'tirishi va turish holati nazarda tutiladi. O'tirib yoki turib kuylaganda bosh, qo'l va oyoqlarni qanday tutish lozimligi haqida o'quvchilarga tushuntirish va doimo nazorat qilib, eslatib turish talab etiladi. Mazkur malakaning qoidalariga gavdani qiyshaytirmasdan to'g'ri turish, o'tirib kuylaganda parta suyanchig'iga suyanmasdan, yelkalarini yengil kerib, iyakni ortiqcha ko'tarmasdan, bo'yin va boshni to'g'ri ushlash, qo'llarni erkin pastga tushirish va kaftlarni tizzalar ustiga yengil qo'yib engashmasdan o'tirish va oyoqlarni yelka kengligida erkin kuylash kabi holatlardan iboratdir.

2. Ashulachilik nafasi. Ma'lumki kuylashdagi nafas bilan fiziologik nafas o'rtasida ma'lum darajada farq bor. Fiziologik nafas bola tug'ilgan kundan tabiiy holda hayotining oxirigacha amal qila boshlaydi va aniq bir ritmdan ma'lum bir vaqt oralig'ida sodir bo'ladi. Ashula aytishdagi nafas esa qo'shiq harakteriga qarab, tez, qisqa vaqt oralig'ida sodir bo'ladi.

Nafas olish va uni chiqarish qo'shiq jumlasining cho'zimiga, sur'atiga va xarakterining ifodalanishiga qarab cho'ziladi. Sun'iy nafasdan aktyorlar, suhandonlar va qo'shiqchilar foydalanadilar. Shuningdek, sun'iy ya'ni ehtiyojga qarab olinadigan nafas, ashulachilik nafasi deyiladi, Ashulachilik nafasining quyidagi turlari mavjud: ko'krak nafas; diaffragma nafas; qorin nafas. Kichik bolalarning ko'krak nafas hali tor, qisqa ekanligi sababli, ular nafasni ko'krak bilan oladilar, shu bois ashula aytganlarida yelkalarini ko'tarib, shoshilib va qo'shiq jumlasini, so'zini bo'lib nafas olishlari tabiiydir. Shuning uchun bolalarning yelkalarini ko'tarmasdan, osoyishta, vazmin nafas olishi va uni qo'shiq jumlasining oxiriga qadar bir maromda yetkazish, ayniqsa so'zni bo'lib nafas olmaslikni o'rgatib borishi lozim.

Nafas olish malakasini ustida ishlash jarayonida bolalar diqqatini ovozlarning kuychan, ravon, yoqimli jaranglashiga jalb etiladi. Buning uchun gulni hidlagandek osoyishta va shovqinsiz nafas olishga o'rgatiladi. Ana shu malakani amalga oshirishda darsliklarda, qo'llanmalarda tavsiya etilgan vokal - xor mashqlarini kuylash, bolalar xorlarida ijro etilgan qo'shiqlarni magnit tasmlari orqali tinglash kabi amaliy mashg'ulotlarda shakllantirib boriladi. Bolalar mashq va qo'shiqlarni kuylaganda o'qituvchining qo'l ishoralariga qarab nafas olishga va uni tejab, jumla oxirigacha yetkazishga odatlanib borishadi.

To'rt organ - nafas, ovoz, nutq va eshituv apparatining o'zaro faoliyatidagi musiqiy ohangga quyiladigan ovoz - ashulachilik ovozi deb ataladi. 1 - sinfda o'quvchilarning ovozni zo'riqtirmasdan kuylatish uchun ashula aytishi prima (sol, - lya,) bo'ladi, ishchi diapazoni (mi, - si,). Umumiy diapazon (re, - do2) bo'lib, bunga me'yorida amal qilish lozim. Bolalar bosh rezanatoriga asoslangan falsetga yaqin ovozda kuylaydilar. Bolalarni kuylatganda faqat yumshoq attacka bilan boshlash lozim, hech qachon qo'shiqni qattiq attacka bilan boshlamaslik kerak. Buni o'qituvchi nazorat qilib borishi shart. Soz har bir

bolaning berilgan musiqa tovushini aniq idrok etib, o'z ovozi unga moslab kuylashi, ohangni xotirasida saqlab qolish degan ma'noni anglatadi. Boshqacha qilib aytganda, sozlanish - ma'lum balandlikdagi tovushni aniq intonatsiyada kuylash demakdir. Bu muhim malaka bo'lib hisoblanadi, chunki boshlang'ich sinfdagi vokal-xor ishlarining asosiy maqsadlaridan biri sof unison (sof bir ovozda kuylash)ga erishishdan iboratdir. Shuning uchun birinchi darsdan boshlab bolalarda sozlanish malakalarini rivojlantirish ustida sistemali ish boriladi. Ayniqsa, musiqa o'quvi sust rivojlanayotgan bolalarga e'tibor kuchaytiriladi.

Ansambl- fransuzcha so'z bo'lib, birgalikda degan ma'noni anglatadi. U musiqa, balet, arxitektura san'atlarining qonuniyatlaridan biridir. Musiqada bir necha ijrochilarning birgalikdagi ijrosi ansambl deyiladi. Masalan: o'zbek xalq cholg'u asboblari ansambli, raqs ansambli, vokal ansambli va boshqalar. Xorda esa barcha xonandalarning soz birligi, ijro tempi, ritm - usul va dinamik uyg'unligi vokal -xor ansambli deyiladi. Ansambl xususiy va umumiy turlarga bo'linadi. Xordagi barcha ijrochilarning bir ovozga sozlanib, hamma bir kuyda ansambl bo'lib, ikki yoki uch ovozda kuylashi umumiy ansambl deyiladi. Har bir ovozni alohida -alohida sozi va ansambli xususiy ansambl deyiladi. Soz va ansamblni uyg'unligi uzoq ish jarayonini talab etadi va shundagina oldimizga asosiy maqsad qo'yilgan sof unisonga erishish mumkin. Nafasni to'g'ri olib, jumlaning oxirigacha yetkazishda, unli tovushlarni cho'zib, undosh tovushlarni burro, dona -dona qilib kuylashga o'rgatib borish talab etiladi. Bunda og'iz shaklini, tilni harakatlariga, o'zgarishiga katta ahamiyat berish kerak, Eng muhimi, bolalarni mashq va qo'shiqlar matnini vokal, uslublariga muvofiq, talaffuz etishga o'rgatib borish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning yangi tahriri. 23.09.2020 yildagi [O'RQ-637](#)-son Qonun
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora – tadbirlar to'g'risida" gi 02.02.2022-yildagi PQ-112-sonli qarori.
3. Gulnora Sharipova. G'ayrat Najmekdinov. «Musiqqa o'qitish metodikasi praktikumi» o'quv qo'llanma. "Turon-Iqbol" nashriyoti. Toshkent., 2014-yil
4. Ho'jayeva M. Umumta'lim maktablarida musiqa o'qitish metodikasi. O'z.D.K.tahrir-nashriyot bo'limi. Toshkent., 2008-yil
5. Umarov E., Karimov M., Mirsaidova M., Oyxo'jayeva G. Estetika asoslari. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2009-yil.